

Občianske branné aktivity a ich deformácie

Karol Krpala

Keď som sa v lete 2014 obrátil na redaktora jedného denníka so žiadosťou o zverejnenie komentára k občianskej brannej problematike, reakcia bola asi nasledovná: Nevymýšľajte si, môj brat hubár chodí do lesa a ešte tam nijakých mládežníkov s expanznými samopalmi nestretol. V tom čase na Slovensku pôsobilo niekoľko stoviek členov rôznych „divokých“ branných klubov, ktoré organizovali cvičenia v rozsahu jednotiek o veľkosti čaty.

Krivý obraz a realita

Odvtedy už síce hlavné médiá informovali o existencii rôznych branných skupín, organizovaných na vojenský spôsob a zabezpečujúcich vojenskú taktickú prípravu. Ak však vezmeme do úvahy pravidlo „dlhého prenosového kábla“ veľkej časti slovenských politických elít, je zrejmé, že situácia oproti roku 2014 pokročila. Len jedno, najznámejšie z neregistrovaných branných združení Slovenskí branci, má niekoľko sto aktívnych brancov.

Namiesto realistickej analýzy problému sa naše hlavné médiá často snažia dať znamienko rovnosti medzi záujem mladých ľudí o občiansku brannú činnosť a extrémizmus. Čo je nerozumné, pretože extrémistov tým propagujú. Je tu tiež aplikovaný dvojitý meter, keď ako problém sa vnímajú občianske branné aktivity, no pritom sa ignoruje existencia súkromných žoldnierskych firiem ako súčasť problému privatizácie ozbrojeného sektora.

Branné aktivity sú legitímnou formou dobrovoľnej občianskej angažovanosti, pre ktorú možno nájsť oporu v Ústave. Ak sa však nebudú riešiť v rámci solídnej občianskej spoločnosti a s podporou tej časti štátnych elít, ktorá je schopná uvažovať zodpovedne, môžeme sa dočkať negatívneho vývoja. Ak záujemcovia o získanie branných vedomostí a zručností nebudú mať možnosť získať ich v solídnych občianskych štruktúrach, viacerí z nich sa obrátia tam, kde bude ponuka. Ku extrémistom. Je tu aj riziko, že v súčasnej vyhrotenej politickej situácii vojen „novej generácie“, možnosť uspokojiť svoj záujem dostanú zo strany zahraničia.

Nový spôsob vedenia vojny a občianske branné aktivity

Koncept nového spôsobu vedenia vojny zahŕňa viacero zmien, ktoré plynulo nastupovali a boli viditeľné už vo vojnových udalostiach uplynulých desaťročí. Sú to: multispektrálna povaha vojny a dôraz na jej ideologicko-kultúrne aspekty, politická a informačná príprava terénu, tendencia vytvoriť ozbrojený odpor v zázemí cieľovej krajiny, prelínanie politických a vojenských stratégií, zvýšená dynamika a komplexnosť bojovej činnosti. Za najvýznamnejší a najaktuálnejší

možno považovať posun ku zníženiu jasného oddelenia vojenských a nevojenských metód dosahovania politických cieľov, ktorý je daný špecifickými formami integrácie civilných občanov štátu v ktorom prebieha vojna, do jej operačného rámca. Pre nás je podstatný hlavne dopad tohto spôsobu vedenia vojny na štáty ako Slovensko.

Litovský generál Janis Berzinš narába s konceptom „nového spôsobu vedenia vojny“ aj ideologicky. S využitím schémy „permanentnej vojny“ nabáda, aby boli ako „1. fáza agresie“ voči Litve chápané aj také javy ako ruské TV a rozhlasové vysielanie, činnosť hnutí za ľudské práva, kritika politických pomerov a „podnecovanie nespokojnosti“... Ak sa však zameriame na čisto vojenské aspekty jeho analýzy, autor vystihol niektoré podstatné dopady súčasného spôsobu vedenia ozbrojenej činnosti na malé štáty.

Podstatnou okolnosťou sa javí najmä to, že pri útoku, alebo ešte pred ním, by boli rôznym spôsobom znefunkčnené politické a štátne inštitúcie, vrátane veliacich vojenských štruktúr. Tento vzor zodpovedá aj našej novej historickej skúsenosti, keď štátne a politické štruktúry buď kolaborovali s agresorom (1944), alebo zostali z veľkej časti paralyzované (1968). Do tohto vzorca by spadali aj rad iných ozbrojených konfliktov po II. svetovej vojne. Samotnej agresii predchádzala, alebo s ňou bola spojená paralyzácia či zmena vlády, resp. využitie tých politických štruktúr ktoré boli ochotné kolaborovať. (Vietnam 1964, Afganistan 1979) Objektom agresie mohol byť štát oficiálne „znepriatelený“, „spriatelený“ i neutrálny.

V dôsledku vyradenia štátnych riadiacich štruktúr v prípade napadnutia, je nutné, aby bola koncepcia obrany čo najmenej závislá od ich funkčnosti. Berzinš odporúča najmä kombináciu dvoch aspektov. Pokiaľ ide o samotné ozbrojené sily, nižší velitelia by mali mať možnosť vydať rozkaz ku obrane nezávisle od vrchného velenia v situáciách, keď je agresia zjavná. Druhým aspektom je branná integrácia občianskej spoločnosti. Každý občan má právo na kladenie odporu aj v situáciách, keď štát toho nie je spôsobilý.

Občiansku spoločnosť nemožno obklúčiť

Celý tento mechanizmus sa teda posúva od centralizovaného a direktívneho modelu, ku modelu decentralizovanému a normatívnemu. Práve integrácia občianskej spoločnosti do systému národnej obrany je kľúčovým aspektom. Vydanie rozkazu ku obrane zo strany veliteľa obklúčených kasární, by vôbec nemuselo byť šťastné riešenie. Občiansku spoločnosť však nemôžete obklúčiť.

Koncept nového druhu vojny je celkovo postavený na podstatnej úlohe občianskych štruktúr. Podľa Valerija Gerasimova, ozbrojení civilisti tvoria vo vojenských operáciách nového druhu až 80% síl, kým na regulárne vojenské jednotky pripadá 20%. Tieto pomery sa však vzťahujú na (doteraz prebehnuté)

útočné operácie tohto druhu. Z pohľadu obrancu by boli jeho štátne ozbrojené sily vo veľkej miere nefunkčné a teda aj rola občanov by bola zrejme ešte vyššia. Slovenský ústavný poriadok je priaznivý ku takémuto poňatiu obrany vlasti, aj vďaka našej politickej tradícii a historickým skúsenostiam.

Občianske a ústavné základy

Viacerí ľudia pociťujú nedostatok vedomostí a zručností potrebných pre obranu vlasti. Nárast záujmu o brannú prípravu a rozmach občianskych branných aktivít nastal na Slovensku aj v okolitých krajinách v období eskalácie ukrajinskej občianskej vojny v roku 2014. Je teda zrejme, že popri bežných sociálnych motiváciách záujemcov o absolvovanie brannej prípravy, ako je záľuba v prírode, testovanie vlastných schopností, družba v kolektíve a pod., je tu jeden podstatný racionálny motív. Tým je opodstatnený predpoklad, že nemožno vylúčiť vznik situácie, keď by sa občania museli postaviť na obranu svojich práv a vlasti. Tak ako tomu bolo niekoľko krát v minulosti. Tento vzorec je, len logicky, obsiahnutý v našej politickej kultúre ktorá je formovaná predošlým vývojom.

Táto logika má oporu aj v Ústave SR a slovenskej politickej tradícii, ktorá vychádza z toho, že obranu pred agresiou museli v minulosti zobrať do rúk občania (napr. SNP). Ako uviedol aj Branislav Fábry, právo na obranu vlasti (SR) je zakotvené medzi základnými právami v čl. 25 Ústavy, pričom čl. 32 ráta aj s možnosťou výkonu tohto práva na obranu, resp. odpor v prípade, že by bola činnosť ústavných orgánov znemožnená. Keďže na výkon obrany sú nevyhnutné určité vedomosti a zručnosti, nárok na ich získanie zo strany občanov, je oprávnený. Progresívne ústavné základy, ktoré Slovenská republika má v tomto smere, však zostali zatiaľ nevyužitú. To vytvára priestor pre rôzne nedôveryhodné elementy, ktoré to úspešne využívajú.

V celej strednej Európe

Pre príklad spontánneho rozmachu občianskych branných aktivít nemusíme chodiť ďaleko. Ako uvádza rektor poľskej Akadémie národnej obrany gen. Pacek, v Poľsku pôsobí asi 120 rôznych „polovojenských“ organizácií, združujúcich asi 80 tisíc členov. Potenciál ľudí so záujmom o „polovojenské“ aktivity sa u našich severných susedov odhaduje až na 200 tisíc. Viac ako 220 škôl navyše prijalo program tzv. klas munduowych v rámci ktorého asi 20 tisíc stredoškôľakov absolvovalo branný (vojenský) výcvik. (Údaje sú z roku 2014.)

V Poľsku tieto branné aktivity nie sú priamo podporované či organizované vládou. Tá ich však nevníma ako hrozbu. Na rozdiel od Slovenska, v Poľsku nepôsobia vplyvní neofašisti a branné kluby sa spravidla vymedzujú antirusky, čo súčasnej poľskej vláde vyhovuje. No živelný rozmach branných aktivít organizovaných „zdola“ a s podporou časti bezpečnostných profesionálov na

občianskom základe, prinútil vládu zaoberať sa touto otázkou. Nie však ako hrozbou, ale skôr možnosťou ako vylepšiť systém výcviku týchto ľudí a vytvoriť tým fakticky existujúce aktívne zálohy v populácií. Kvalita výcviku a prípravy u rôznych občianskych branných združení je pomerne kolísavá. Poľské ministerstvo obrany a armáda sa preto rozhodli vypracovávať výcvikové materiály pre tieto združenia.

Poľské úvahy idú ešte ďalej. Uvažuje sa nad začlenením občianskych branných skupín do koncepcie dobrovoľných záložných jednotiek. Zvažuje sa dokonca, či perspektívne vybaviť tieto skupiny vojenskou technikou. Podobná koncepcia funguje v Rusku v prípade Kozáckych spolkov. Tie sú občianskymi združeniami, venujúcimi sa brannej príprave záujemcov, avšak zákon z roku 2005 im umožňuje po dohode so štátom plniť funkcie štátneho orgánu.

Branné aktivity prebiehajú aj v Maďarsku a v Čechách. Ukrajinský príklad je extrémny. Dobrovoľnícke „spolky“ napojené na určité extrémistické politické zoskupenia vytvorili vlastné bojové jednotky, ktoré pôsobia prakticky nezávisle od velenia armády ako regulárne vojenské útvary a ako také aj zasiahli do občianskej vojny. Vznikol tak štát v štáte, ktorý donútil oficiálny Kyjev, rešpektovať tieto vojenské zoskupenia ako samostatnú politickú, kvázi štátnu silu. To je vlastne taktika fašistov už od čias Mussoliniho.

Na Slovensku ticho – zatiaľ

Tak pružné uvažovanie, ako v štátoch ktoré zobrali problém občianskych branných aktivít vážne, sa u nás zrejme nedá v najbližšej dobe očakávať. Bolo by však dobré, ak by sa táto otázka riešila. Pretože máme jeden vážny problém navyše.

Na Slovensku prebiehajú občianske branné aktivity zatiaľ pomerne živelne, no už nie v malom rozsahu. Hoci neexistujú presné údaje, dá sa predpokladať, že počet ľudí integrovaných do rôznych skupín zabezpečujúcich brannú prípravu, sa dá pomaly rátať na tisíce. Problém je, že „poriadok“ a integráciu do tohto procesu plánuje vnieť hneď pravica. Má viaceré predpoklady na to, aby získala kontrolu nad občianskymi brannými klubmi. Môže im poskytnúť organizačné zázemie i finančné prostriedky. Jej nevýhoda je v tom, že väčšina ľudí na Slovensku neholduje odkazu Hlinkovej gardy. Lenže čo už, keď tí, ktorí mu holdujú, budú jediní, ktorí sú schopní podporiť záujem viacerých mladých ľudí?

Podobný scenár ako je vyššie popísaný v prípade Ukrajiny, je tak potenciálne jedným z tých menej zlých, ktoré sa dajú očakávať u nás. Pretože štátna lojalita slovenských neofašistov je podstatne nižšia ako u tých ukrajinských, ktorí sa považujú za jeden z hlavných základov poslednej „revolúcie“. Zároveň, možnosť geopolitického zneužitia extrémistických branných skupín je v našom prípade vysoká.

Neadekvátne riešenia a stereotypy

Riešenia ponúkané súčasťou oficiálnou sférou a staršími odborníkmi majú často dve základné chyby. Prvou je, že sa nerieši problém spoločnosti, ale určitého rezortu. Čiže riešenia sa vlastne ani neponúkajú. Druhým je snaha vnášať do existujúceho systému spoločenských vzťahov partikulárne systémové prvky z usporiadania, ktoré už skoro 30 rokov neexistuje.

Najprv k tzv. dobrovoľnej vojenčine rezortu obrany. Začiatkom roku sa o tento výcvik uchádzalo pár sto záujemcov, pričom po oboznámení sa s podmienkami jeho absolvovania prihlášku podala sotva polovica z nich. Po vyselektovaní tých, ktorí spĺňali predstavy MO SR a absolvovaní vojenského výcviku sme sa dopracovali ku výsledku – tri desiatky absolventov. Množstvo záujemcov o projekt MO SR, nie to jeho absolventov, je len zlomkom počtu ľudí, ktorí sa brannej činnosti venujú v rôznych branných kluboch. Tie dokážu podstatne lepšie integrovať branný výcvik ľudí do ich bežného občianskeho života. Asi len na MO SR možno veriť predstave, že bežný študent, zamestnanec alebo príležitostne ne/zamestnaný, ktorý má záujem o branné aktivity, si môže dovoliť na mesiace sa nechať vytrhnúť z bežného života.

Inou nenáležitosťou je predstava prostého skopírovania niektorých prvkov socialistického systému komplexnej brannej prípravy do dnešných podmienok. Pamätníci často odporúčajú obnovenie Zväzarmu so svojim systémom predvojenskej prípravy, ďalej brannej výučby na školách, no i pravidelné precvičovanie záloh, reálny výkon vojenských odvodov a evidenciu spôsobilosti ľudí na výkon brannej povinnosti.

Chýbajúci kľúčový prvok systému

Problémom všetkých týchto návrhov je, že sú to partikulárne prvky systému, ktorého „jadro“, podstatná zložka tu už neexistuje. Tou je samotná príprava ľudí na obranu vlasti. Čiže to čo kedysi zabezpečovala vojenčina pre všetkých (záujemcov i tých ktorých to vôbec nezaujímalo) a čo dnes pre ľudí, ktorí majú záujem o brannú prípravu, nie však vojenskú kariéru, zabezpečujú na rôznej úrovni, rôzne, nie vždy solídne branné kluby. Pokiaľ vložíte prvky jedného systému do iného, nekompatibilného, tak v mechanike, alebo biológii to nebude fungovať. V spoločnosti to žiaľ bude fungovať, ale úplne inak ako by malo.

Najprv ku vstupným funkciám. Predvojenské kurzy a branná výučba na školách, výsledkom čoho je zvýšenie branného zamerania populácie. Kedysi množstvo „predpripravených“ adeptov so záujmom o brannú prípravu, absorbovala vojenčina. Dnes by sme takto ľudí nasmerovali často rovno do náručia hnedých brigád. Pretože na dobrovoľnú vojenčinu väčšinou nepôjdu a oblasť občianskych branných aktivít bola prenechaná súčasným ľudákom. Teraz ku funkciám

výstupným. Aktívne zálohy. Ako možno pravidelne precvičovať zálohy ktoré neexistujú? Vari Ministerstvo obrany uzavrie zmluvu s ĽSNS o pravidelnom precvičovaní absolventov ich branných kurzov?

Návrhy na „reálny“ výkon odvodov brancov, čiže ich pravidelnú kontrolu, sú politicky a spoločensky nereálne. Natíska sa však aj otázka ich vecnej opodstatnenosti. Jedna vec je, že z pohľadu povahy súčasnej bojovej činnosti, by masa nevytvorených brancov, bola k ničomu. V praxi by nastúpili len tí ktorí by chceli. No asi ani tí nie. V súčasných podmienkach sa nedá predpokladať, že by došlo ku centralizovanému povolávaniu záloh aj keby boli vycvičené, nieto k ich výcviku. Nehľadiac na vyradenie riadiacich centier v prípade napadnutia, samotné vojenské obsadenie územia štátu veľkosti Slovenska by trvalo niekoľko (desiatok) hodín.

Druhá vec je už spomínaná absencia kľúčového prvku systému. Ak by dostal povolávací rozkaz príslušník extrémistického branného klubu, je pravdepodobné, že by skutočne „nastúpil“, lenže ku inej jednotke, ako plánovali tí, čo mu ho poslali. Príklad vidíme na Ukrajine. Jeho povolanie by bolo horším krokom, ako keby mu nebolo zaslané nič. Vtedy by aspoň s vysokou pravdepodobnosťou zostal sedieť doma a situáciu sledoval cez médiá.

Nevyhnutný solídny občiansky základ

Všetky tieto problémy sa týkajú jednej podstatnej veci, ktorá tu chýba a bez ktorej sa nepohneme. Je ňou mechanizmus prípravy na obranu vlasti pre ľudí, ktorí majú o ňu záujem, na solídnom občianskom základe. Je to v istom zmysle efektívnejší model ako niekdajšie povinné naháňanie a vytrhávajúce z normálneho života ľudí ktorí nemali o vojenčinu záujem. V horšom prípade títo ľudia boli ochotní byť branne aktívni, no spôsob zabezpečenia brannej prípravy ich znechutil.

Ak tento kľúčový prvok celého systému nevznikne na solídnom občianskom základe, vznikne na základe nesolídnom. Už vzniká. A bez poskytnutia alternatívy tomu ťažko zabránime. Ak by sme navyše do tohto procesu začali vnášať prvky už neexistujúceho systému – bez toho, aby sme vytvorili dnešnej dobe adekvátnu náhradu jeho kľúčového prvku – výsledkom môže byť zhoršenie situácie.

Mýtus „profesionálov“ a „amatérov“

V 90. rokoch a na prelome storočí sa u nás rozšíril názor, že najvyššiu úroveň výcviku, pripravenosti na nasadenie a efektivity v boji dosahuje „profesionál“, kontraktor. Ujal sa aj preto, že nadväzoval na sklon uctievať „trhové vzťahy“ – názor, že všetko sa dá vyriešiť tovarovo-finančnými vzťahmi, všetko sa dá kúpiť. Tu možno hľadať aj korene tolerancie ku žoldnierskym firmám (a žoldnierom), no podozrievavý vzťah ku občianskym branným aktivitám v našich médiách.

Tento názor nie je celkom adekvátny. Profesionálna služba v armáde, pri náležitom zabezpečení a príprave, vedie ku určitému štandardu výcviku a bojovej pripravenosti. Konskripčné vojsko (základná vojenská služba), dosahuje kolísavú kvalitu prípravy. Niektoré časti môžu byť pripravené na vysokej úrovni, iné na nízkej, v závislosti od povahy výberu brancov, kvality výcviku, morálneho stavu spoločnosti, jej pripravenosti na obranu a pod. Pri nízkej úrovni brannej pripravenosti spoločnosti by bola masa brancov rôznej úrovne spôsobilosti a motivácie, z kvalitatívneho hľadiska horším riešením ako profesionálna armáda. Iná vec sú náklady na profesionálnu armádu a jej reálna použiteľnosť pri obrane.

Určite je pravdou, že niekoľko tisícok vojakov OS SR nie je schopných ubrániť Slovensko pri nijakom reálnom scenári celoplošného vojenského napadnutia. Obnovenie základnej vojenskej služby je však spoločensky a politicky nepriechodné a je diskutabilné, či by bolo z hľadiska dnešného chápania bezpečnostných vzťahov vôbec rozumné. Tieto vzťahy by sa mali začať chápať na dnešnej úrovni. Treba prekonať mýtus „profesionálneho vojaka“ i nostalgiu po základnej vojenskej službe, ideologické a geopolitické stereotypy ktoré nás vždy priviedli len do nešťastia, ako aj rigidné hierarchicko-direktívne chápanie obrany, ktoré je v rozpore s aktuálnymi spôsobmi vedenia bojovej činnosti. Spoločenské podmienky sa za posledné tri dekády zásadne zmenili. Preto ak chceme zachovať esenciálnu podstatu myšlienky obranyschopnosti, musíme zásadne zmeniť formy jej realizácie.

Pojem národná obrana dnes

Z historického hľadiska vzaté, najvyššiu úroveň pripravenosti a efektivity, nedosahovali žoldnierske a s výnimkou stavu vysokej morálnej mobilizácie spoločnosti, ani masové konskripčné vojská. Najvyššiu úroveň tu dosahovali dobrovoľníci, resp. ľudia, ktorí plnili obranné úlohy ako súčasť svojho spôsobu života. Čiže rôzne branné komunity (napr. Kozáci), respektíve rytierske rády (Templári).

Socialistický systém komplexnej brannej prípravy sčasti kombinoval konskripčný občiansky princíp, s étosom brannej komunity. Všeobecne sa etablovala morálna povinnosť občana brániť vlasť a mládež bola viac či menej úspešne, branne pripravovaná už od detstva. Teda každý občan do istej miery žil aj ako člen brannej komunity. Ruský, na západe žijúci autor Viktor Suvorov tento mechanizmus vysoko oceňuje a tvrdí, že v prípade vojny, by socialistický občan (ZSSR) dosahoval podstatne vyššiu úroveň bojaschopnosti ako západný vojak. Podobný prístup sa uplatňuje v Izraeli.

V súčasnosti sa občiansky princíp s étosom brannej komunity dá úspešne kombinovať skôr na dobrovoľnom občianskom základe. V niektorých štátoch prebiehajú občianske branné aktivity ktoré ťažia z kultúrneho odkazu niekdajších tradičných branných komunít. Dobrovoľne a so záľubou sa branne pripravujúci

občan môže, najmä pri určitej podpore zo strany štátu, dosiahnuť pomerne vysokú úroveň pripravenosti na obranu vlasti.

Príležitosť ktorá sa nevráti

Na Slovensku neexistuje solídna, kultúrne etablovaná občianska štruktúra, ktorá by zabezpečovala komplexnú brannú prípravu pre záujemcov. Mohla by však vzniknúť s podporou etablovaných organizácií vojakov, veteránov a odbojárov. Pokiaľ nechceme prenechať tento trh extrémistom. Kultúrne zázemie a tradíciu jej môže dať odkaz SNP a antifašistického odboja. Je veľmi dôležité, využiť čas kým ešte žijú poslední účastníci reálneho, protifašistického odboja. Keď odídu, táto príležitosť sa už nikdy nevráti.

Občianske branné aktivity nemôžu nahradiť armádu. Vytvorenie solídnych občianskych branných organizácií alebo organizácie, je však príležitosťou na komplexnejšie a súčasnej dobe adekvátnejšie poňatie pojmu národnej obrany. Je to však aj nutnosť. Ak integrácia ľudí so záujmom o branné aktivity prebehne v cudzorodom záujme, pre národnú obranu a ďalší politický vývoj to bude mať fatálne dôsledky.